

Asia Kirjallisen teoksen lainaaminen tietokantaan

Hakijat C ja L

Annettu 20.4.2021

Tiivistelmä

Musiikkitermitietokantaan oli lainattu otteita kirjallisten teosten teksteistä. Teoskynnyksen ylittävät lainaukset eivät havainnollistaneet, selkeyttäneet tai taustoittaneet lainaajan omaa esitystä eivätkä siten olleet tekijänoikeuslain 22 §:n mukaisia sallittuja sitaatteja.

LAUSUNTOPYYNTÖ

1. Hakijat ovat kertoneet, että heidän tarkoituksenaan on julkaista musiikkitermien tietokanta, johon termit on poimittu vuosien 1871–2014 välisenä aikana Suomessa julkaistuista musiikinteorian oppikirjoista sekä tieteellisistä kirjoituksista ja artikkeleista. Vaikka tietokanta koostuu sitaateista, on hakijoiden mukaan tekijöiden itsenäinen työpanos ollut valtaisa: tietoja on pitänyt kerätä hankalasti saatavilla olevasta, hyvin laajasta lähdemateriaalista, minkä lisäksi termejä on luokiteltu, arvioitu ja arvotettu. Hakijoiden mukaan kyse on siis hankalasti saatavilla olevan tiedon julkituomisesta yleisön saataville. Hakijat ovat esittäneet, että tietokanta on tärkeä suomalaisen musiikintutkimuksen näkökulmasta, koska hajallaan ja osittain erittäin vaikeasti saatavilla oleva tieto on tietokannassa kerätty yhdeksi kokonaisuudeksi.
2. Tietokannassa on 3754 yksittäistä termiä sekä 4911 termiselitystä, ja kunkin termin selitykset on järjestetty kronologisesti, ja hakijat ovat oheistaneet lausuntopyynnön liitteeksi esimerkin tietokannan sisällöstä sekä lähdeluettelon. Tietokannassa käytetyistä 106 lähdeoteoksesta on kaupallisessa levityksessä enää vähemmän kuin kymmenen.

3. Hakijoiden lausuntopyyntö koskee sitä, voiko musiikkitermien tietokannassa käyttää esimerkkien kaltaisia sitaatteja ilman tekijänoikeuden haltijoilta anottavaa lupaa.

TEKIJÄNOIKEUSNEUVOSTON LAUSUNTO

4. Tekijänoikeuslain (404/61) 55 §:n mukaan tekijänoikeusneuvosto antaa lausuntoja tekijänoikeuslain soveltamisesta. Näiden lausuntojen luonne ei ole sitova.

Kirjallisen materiaalin tekijänoikeussuojan arviointi

5. Tekijänoikeuslain 1 §:n 1 momentin mukaan sillä, joka on luonut kirjallisen tai taiteellisen teoksen, on tekijänoikeus teokseen. Säännöksessä mainitaan esimerkkinä suojatuista teoksista muun muassa kaunokirjallinen esitys. Tekijänoikeus suojaa sekä teosta kokonaisuutena että sellaista teoksen osaa, jota muusta teoksesta irrallaan tarkasteltuna voidaan pitää tekijänsä luovan työn omaperäisenä tuloksena.
6. Tekijänoikeussuojaa saadakseen kirjallisen tuotteen on yllettävä teostasoon eli ylitettävä teoskynnys. Tällä tarkoitetaan sitä, että kirjallisen tuotteen tulee olla tekijänsä henkisen luomistyön itsenäinen ja omaperäinen tulos. Ratkaisu teoskynnyksen ylittymisestä tehdään tapauskohtaisella harkinnalla.
7. Tekijänoikeus suojaa vain teokselle annettua ilmenemismuotoa. Tekijänoikeus ei suojaa esimerkiksi teoksessa esitettäviä tutkimustyön tuloksia, teorioita, tieteellisiä löytöjä, teoksen sisältämiä tietoja tai teoksen aihetta. Kuka tahansa saa siten kirjoittaa esimerkiksi esitelmän samasta aiheesta. Sanottu merkitsee myös sitä, että jos kirjallisen teoksen sisältö koostuu yleisesti tunnetuista tiedoista, teorioista ja opeista, vain ne teoksen osat, jotka on esitetty omaperäisellä ja yksilöllisellä tavalla yltyvät teostasoon ja saavat tekijänoikeussuojaa. Tekijänoikeus syntyy suoraan lain nojalla teoksen luoneelle luonnolliselle henkilölle tai henkilöille.

8. Euroopan yhteisöjen tuomioistuin katsoi 16.7.2009 antamassaan ratkaisussa C-5/08 (Infopaq), että 11 sanasta koostuva ilmaisu voi saada tekijänoikeussuojaa, jos ilmaisu on omaperäinen, tekijänsä henkisen luomistyön tulos.
9. Perinteisten kirjallisten teosten osalta teostasovaatimus usein täyttyy, sillä kirjalliset työt usein jo itsessään ilmentävät tekijänsä persoonallisia, vapaita ja luovia valintoja. Lyhytkin runo tai vaikkapa iskulause voi olla periaatteessa tekijänoikeuden suojaama. Haarmann käyttää esimerkkinä Eeva Joenpellon romaanin nimeä "Neito kulkee vetten päällä", jota voitaneen pitää siinä määrin itsenäisenä ja omaperäisenä, että teossuoja tulee sen kohdalla kysymykseen. Haarmann pitää kuitenkin esimerkkiään enemmän poikkeuksena kuin sääntönä: "Mitä lyhyemmästä ilmaisusta on kysymys, sitä todennäköisempää on, ettei se ylitä niitä itsenäisyyden ja omaperäisyyden vaatimuksia, joita tekijänoikeussuojan saaminen edellyttää" (Pirkko-Liisa Haarmann: Tekijänoikeus ja lähioikeudet, Helsinki 2005, s. 70).
10. Tekijän yksinoikeuden piiriin kuuluu kappaleiden valmistaminen koko teoksesta tai sen tekijänoikeussuojaa saavasta osasta ja koko teoksen tai sen tekijänoikeussuojan piirissä olevan osan saattaminen yleisön saataviin siten, kuin tekijänoikeuslain 2 §:ssä säädetään.
11. Tekijän moraalisisista oikeuksista säädetään tekijänoikeuslain 3 §:ssä. Tekijänoikeuslain 3 § 1 momentin mukaan tekijä on ilmoitettava hyvän tavan mukaisesti, kun teoksesta valmistetaan kappale tai teos kokonaan tai osittain saatetaan yleisön saataviin. Säännöksen 2 momentin mukaan teosta älköön muutettako tekijän kirjallista tai taiteellista arvoa tahi omalatautisuutta loukkaavalla tavalla, älköönkä sitä myöskään saatettako yleisön saataviin tekijää sanotuvin tavoin loukkaavassa muodossa tai yhteydessä.
12. Tekijänoikeuslain 43 §:n mukaan tekijänoikeus on voimassa, kunnes 70 vuotta on kulunut tekijän tai, jos kysymys on tekijänoikeuslain 6 §:ssä tarkoitetusta yhteisteoksesta, viimeksi kuolleen tekijän kuolinvuodesta.

13. Tekijänoikeuslain 49 §:n 1 momentin mukaan Sillä, joka on valmistanut 1) luettelon, taulukon, ohjelman tai muun sellaisen työn, jossa on yhdisteltynä suuri määrä tietoja, taikka 2) tietokannan, jonka sisällön kerääminen, varmistaminen tai esittäminen on edellyttänyt huomattavaa panostusta, on yksinomainen oikeus määrätä työn koko sisällöstä tai sen laadullisesti tai määrällisesti arvioiden olennaisesta osasta valmistamalla siitä kappaleita ja saatamalla se yleisön saataviin. 3 momentin loppuosan mukaan, jos työ tai sen osa on tekijänoikeuden kohteena, voidaan vedota tekijänoikeuteen.

Siteeraus oikeus tekijänoikeuslain 22 §:n mukaan

14. Tekijänoikeuslain 22 §:n (24.3.1995/446) mukaan julkistetusta teoksesta on lupa hyvän tavan mukaisesti ottaa lainauksia tarkoituksen edellyttämässä laajuudessa. Tekijän moraaliset oikeudet on otettava huomioon silloin, kun teos toisinnetaan julkisesti tekijänoikeuslain 22 §:n nojalla.
15. Jos 22 §:n mukaiset lainauksen edellytykset täyttyvät, tekijänoikeuslain 11 §:n 2 momentin mukaan teosta siteerattaessa tekijän nimi ja lähde on mainittava siinä laajuudessa ja sillä tavoin kuin hyvä tapa vaatii. Tekijänoikeuslaissa ei anneta tarkkoja sääntöjä siitä, miten ja missä lähde on mainittava. Hyvä tapa määritetään kullakin alalla vallitsevan käytännön mukaisesti. Lainatun teoksen ja sen tekijän tunnistetiedot on kuitenkin sijoitettava sellaiseen yhteyteen, että ulkopuolinen voi ne vaikeuksitta havaita. Hyvän tavan katsotaan myös edellyttävän, että lainattava teos mainitaan siten, että se erottuu teoksesta, johon se on lainattu. (Harenko-Niiranen-Tarkela: Tekijänoikeus. 2016 s. 202).
16. Hyvän tavan mukaisuus siteeraus oikeuden edellytyksenä on oikeuskäytännössä ja oikeuskirjallisuudessa ymmärretty niin, että lainauksen sisältävällä teoksella ja lainauksella on oltava asiallinen yhteys. Ollakseen oikeutettu siteerauksen on oltava avuksi henkisessä luomistyössä siten, että siteerattu teos havainnollistaa, selkeyttää tai taustoittaa lainaajan omaa esitystä. (Harenko-Niiranen-Tarkela: Tekijänoikeus. 2016 s. 203). Sitaatti itsessään voi

kuitenkin olla sanatarkka lainaus toisesta teoksesta tai lainattavan tekstin referaatti vain vähäisin tai tekijänoikeudellisesti merkityksettömin muutoksin. (Harenko-Niiranen-Tarkela: 2016 s. 199).

17. Siteerauksen tarkoituksen edellyttämä laajuus arvioidaan tapauskohtaisesti. Yleispätevää sääntöä minimi- tai maksimilaajuudesta ei ole. Lyhytkin lainaus voi olla hyvän tavan vastainen, jos asiallinen yhteys puuttuu.
18. Ratkaisussa KKO 1971 II 44 kirjailija oli "tarkoituksin saattaa toisesta teoksesta ilmenevä aatteellinen ja yhteiskunnallinen näkemys arvostelun kohteeksi" ottanut lähdeosta mainitsematta laajahkoja lainauksia omaan teokseensa. Korkein oikeus katsoi, huomioiden myös teoksen kirjallisen erilaisuuden, että lainauksia ei ollut otettu laajemmin kuin tarkoitus edellytti. Korkein oikeus huomioi lainauksen tarkoituksen ja lainausten pääasiallisen käyttötavan ja katsoi, että lähdeoksen mainitsematta jättäminen ei ollut hyvän tavan vastaista eikä lainaaminen muutenkaan ollut tekijänoikeutta loukkaavaa. Ratkaisussa KKO 1983 II 1 A oli lainannut B:n suomentamaa teosta lehtikirjoituksessa usean sivun verran B:n suostumusta hankkimatta ja lähdeettä mainitsematta. A tuomittiin rangaistukseen tekijänoikeuden loukkamisesta.
19. Lausunnossaan TN 1986:1 tekijänoikeusneuvosto totesi, että lainauksen luvallisuutta on viime kädessä arvioitava lainauksen tarkoituksen mukaan. Koska kyseessä olleessa tapauksessa tarkoitus oli runon avulla esitellä suomen kieltä ja sen soveltumista ja käyttämistä runossa, koko runon lainaaminen kyseisessä tarkoituksessa ylitti sallitun lainausoikeuden rajat ja edellytti sen vuoksi tekijän tai hänen oikeudenhaltijoidensa suostumusta.
20. Tekijänoikeusneuvoston lausunnossa TN 1991:16 oli kyse suunnitellusta tietokannasta, johon oli tarkoitus sisällyttää tutkimusten tiivistelmiä ja sisällysluetteloita. Lausunnossaan tekijänoikeusneuvosto totesi, että kyseisen tekijänoikeudella suojatun aineiston tallentaminen tietokantaan on kappaleen

valmistamista, joka kuuluu tekijän yksinoikeuden piiriin. Tekijällä on oikeus määrätä teoksen kappaleen valmistamisesta myös muutetussa muodossa.

21. Tekijänoikeusneuvoston lausunnossa TN 2005:3 oli kyse sitaattien julkaisemisesta tieteellisiä ja tutkimuksellisia tarkoituksia varten koostetussa tietokannassa. Koska kyse oli tieteellisiä ja tutkimuksellisia tarkoituksia varten toteutettavasta tietokannasta, tekijänoikeusneuvosto totesi, että kyseisessä tapauksessa varsin laajaakin sitaattioikeuden käyttöä voitiin pitää hyväksyttävänä. Tekijänoikeusneuvosto kuitenkin huomautti, että pelkistä sitaateista koostuvaa työtä (sitaattikokoelma) ei yleensä pidetä hyväksyttävänä, vaan siteeraamisen on täytettävä ns. vetoamisfunktio. Muiden teoksista otetut sitaatit eivät siten saa muodostaa uuden työn koko sisältöä tai olennaista sisältöä.
22. Euroopan unionin tuomioistuin on 29. heinäkuuta 2019 antamassaan tuomiossa Spiegel Online C-516/17 tulkinnut lainausoikeuden edellytyksiä tietoyhteiskuntadirektiivin (2001/29/EY) valossa seuraavasti: Koska ilmaisua ”lainaus” ei määritellä mitenkään direktiivissä 2001/29, kyseisen ilmaisun merkitys ja ulottuvuus on unionin tuomioistuimen vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan määritettävä sen tavanomaisen merkityksen mukaan, joka sillä on yleiskielessä, ottamalla samalla huomioon asiayhteys, jossa sitä käytetään, ja sen lainsäädännön tavoitteet, johon se kuuluu. Ilmaisun ”lainaus” tavanomaisen yleiskielisen merkityksen osalta on mainittava, että lainauksen keskeisiin ominaispiirteisiin kuuluu se, että teoksen käyttäjä, joka ei ole sen tekijä, käyttää sitä tai yleisemmin otetta teoksesta ajatuksen havainnollistamiseksi, mielipiteen puolustamiseksi tai kyseisen teoksen ja mainitun käyttäjän ajatuksen älyllisen vastakkainasettelun mahdollistamiseksi. Suojatun teoksen käyttäjän, joka aikoo vedota lainaamista koskevaan poikkeukseen, on näin ollen välttämättä osoitettava suora ja tiivis yhteys lainatun teoksen ja oman pohdintansa välillä ja mahdollistettava näin tällainen älyllinen vastakkainasettelu toisen teoksen kanssa. Tästä seuraa myös, että lainatun teoksen käyttämisen on oltava liitännäistä mainitun käyttäjän ajatukseen nähden.

23. Euroopan unionin tuomioistuimen 29. heinäkuuta 2019 antamassaan tuomiossa Pelham C-476/17 on lainausoikeuden sisällöstä todettu hieman joustavammin seuraavaa: ”Ilmaisen ”lainaus” tavanomaisen yleiskielisen merkityksen osalta on mainittava, että lainauksen keskeisiin ominaispiirteisiin kuuluu se, että teoksen käyttäjä, joka ei ole teoksen tekijä, käyttää sitä tai yleisemmin otetta teoksesta ajatuksen havainnollistamiseksi, mielipiteen puolustamiseksi tai kyseisen teoksen ja mainitun käyttäjän ajatuksen äylyllisen vastakkainasettelun mahdollistamiseksi, ja suojatun aineiston käyttäjän, joka aikoo vedota lainaamista koskevaan poikkeukseen, tavoitteena on näin ollen oltava vuorovaikutus mainitun teoksen kanssa” (perustelukappale 71).
24. Tekijänoikeusneuvoston lausunnossa TN 2017:2 todettiin, että kirjallisen teoksen tekijänoikeus on voimassa, kunnes 70 vuotta on kulunut tekijän tai, jos kysymys on yhteisteoksesta, viimeksi kuolleen tekijän kuolinvuodesta. Tekijän taloudellisten ja moraalisten oikeuksien lakattua teos on tekijänoikeuden estämättä hyödynnettävissä. Tähän vapaaseen hyödyntämiseen kuuluu mm. se, että teosta tai sen osia voi vapaasti saattaa yleisön saataviin ilman lupaa ja tekijänoikeudesta vapaita teoksia voi myös vapaasti muunnella. Tekijänoikeudesta vapaita kirjallisia teoksia voi esimerkiksi käyttää uusien teoksien materiaalina.
25. Tekijänoikeusneuvoston lausunnossa TN 2019:4 todettiin, että tekijänoikeus-suojaa saavien tietokantojen suoja ei ulotu tietokannan sisältämiin yksittäisiin aineistoihin tai tietoihin elleivät ne erikseen nauti teossuojaa tai muuta lähioikeudellista suojaa, eikä suoja rajoita näiden tietokantaan sisältyvien teosten tai lähioikeuksien haltijan tai haltijain mahdollista oikeutta. Lähioikeudella suojattujen tietokantojen osalta on tietokantojen oikeudellisesta suojasta annetun Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivin (96/9/EY) 7 artiklan 4 kohdassa todettu, että mainittua, 7 artiklan 1 kohdassa mainittua lähioikeutta sovelletaan riippumatta siitä, että tekijänoikeus tai muut oikeudet mahdollisesti suojaavat tietokannan sisältöä. Tietokantojen suojaaminen 7 artiklan 1 kohdassa säädetyllä oikeudella ei rajoita niiden sisältöön kohdistuvia oikeuksia.

Analyysi ja johtopäätökset lainauksista tekijänoikeuslain kannalta

26. Hakijoiden tarkoituksena on edellä kerrotuin tavoin julkaista musiikkitermien tietokanta, johon termit on poimittu vuosien 1871–2014 välisenä aikana Suomessa julkaistuista musiikinteorian oppikirjoista sekä tieteellisistä kirjoituksista ja artikkeleista. Liitetyn tietokannan esimerkkiotteen mukaan musiikkitermien selitykset vaihtelevat yksittäisestä lauseesta pitkähkön kappaleen pituisiin otteisiin. Esimerkkiotteen lyhimmat, osin epätäydellisistä lauseista koostuvat termien selitykset eivät ole tekijänsä henkisen työn tuloksena niin itsenäisiä ja omaperäisiä että ne ylittäisivät teostasoon ja saisivat tekijänoikeudellista suojaa. Jos musiikkitermin selittävä sitaattilause ei sisällä omaperäistä ilmaisua, vaan kirjaa sen yleisen merkityksen, joka musiikkiyhteisössä sanalle on annettu, voi sitaatista puuttua omaperäisyys. Esimerkiksi lause:” Duuri- ja molliasteikkoja, jotka muodostuvat samoista sävelistä, mutta joilla on eri perussävel, kutsutaan toistensa rinnakkaissävelleiksi.” Saarinen & Romanowski & Lampinen 1988: s.65”, ei ylitä teoskynnystä. Kuitenkin kaunokirjallisen tekstin lisäksi myös tieteellisessä tekstissä tekijän luovuus ja omaperäisyys voivat ilmetä siinä, että tekijä sanallistaa ja kiteyttää muutamaan sanaan esimerkiksi tunnetun käsitteen yleisesti tunnistettavaan ja helposti omaksuttavaan muotoon. Vaikka kyse on asiatekstinä termien selityksistä, muut esimerkit pääosin ilmentävät siinä määrin lähde-tekstin tekijän persoonallisia luovia valintoja, että kyseiset esimerkit ylittävät teoskynnyn saaden lähtökohtaisesti tekijänoikeudellista suojaa, mikäli suoja on vielä suoja-ajan puitteissa voimassa.
27. Kuten edellä on mainittu, tekijänoikeuslain 22 §:n mukaan julkistetusta teoksesta tai sen tekijänoikeussuojan piirissä olevasta osasta on lupa hyvän tavan mukaisesti ottaa lainauksia tarkoituksen edellyttämässä laajuudessa. Tällä tarkoitetaan sitä, että lainaamisen tulee toteuttaa ns. vetoamisfunktio. Hyvän tavan mukaisuus on ymmärretty siten, että siteerauksen tulee olla apuna henkisessä luomistyössä. Hyväksyttävänä tarkoituksina on pidetty

omien ajatusten ja näkemysten perustelemisen lisäksi muun muassa asian havainnollistamista ja selkeyttämistä.

28. Koska kyse on tieteellisiä ja tutkimuksellisia tarkoituksia varten toteutettava tietokannasta, tekijänoikeusneuvosto toteaa, että laajaakin sitaattioikeuden käyttöä voidaan pitää hyväksyttävänä. Tieteellisissä teksteissä voi olla vetoamisfunktion kannalta perusteltua käyttää pitkiä sitaatteja erityisesti silloin, kun sitaatin kautta halutaan kuvata tietyn aikakauden terminologiaa, toimintatapoja tai muuta vastaavaa.
29. Tekijänoikeusneuvosto kuitenkin huomauttaa, että pelkistä lainauksista koostuvaa työtä kuten lausuntopyyntöön liitteessä 2, sitaattikokoelmaa ei pidetä hyväksyttävänä, koska tällöin siteeraamisen edellytyksenä oleva hyvän tavan mukaisuus ei täyty. Tällöin puuttuu vuorovaikutus lainattavan teoksen ja lainaajan työn, teoksen tai tietokannan väliltä.
30. Tekijänoikeus ei aseta estettä lainausten tekemiseen kirjoista silloin, kun kirja on alun alkaen ollut tekijänoikeussuojan piirissä, mutta sen Tekijänoikeuslain 43 §:n mukainen suoja-aika (70 vuotta tekijän kuolinvuodesta) on päättynyt.
31. Edellä kerrotun mukaisesti tekijänoikeusneuvosto toteaa, että ne lainaukset, joiden osalta tekijänoikeussuoja on edelleen voimassa ja jotka esimerkiksi luettelon kaltaisina saavat tekijänoikeudellista suojaa, vaativat sellaisenaan käytettäessä lähtökohtaisesti tekijänoikeuden haltijan suostumuksen. Jos lainaus tehdään oikeuden haltijan suostumuksin, tulee se tehdä alalla vallitsevan hyvän tavan mukaisesti selkeästi lähde ja tekijä mainiten, ellei toisin nimenomaisesti sovita.

Puheenjohtaja

Ulla-Maija Mylly

Sihteeri

Perttu Virtanen

Lausunto on käsitelty tekijänoikeusneuvoston täysistunnossa. Asian ratkaisemiseen ovat osallistuneet Ulla-Maija Mylly (puheenjohtaja), Juli Mansnerus, Olli Pitkänen, Elina Kuusikko, Anne Salomaa, Aku Toivonen, Mari Lampenius, Antti Kotilainen, Valtteri Niiranen, Ismo Huhtanen, Timo Enroth, Maria Rehbinder, Tuula Hämäläinen, Riikka Tähtivuori ja Jussi Mäkinen.